

VALORI, ATITUDINI ȘI RELAȚII ETNICE LA ROMÂNI

STUDIU DE CAZ – DOBROGEA

GÂRLAN MICTAT

Cercetarea de față s-a realizat în cadrul unei colaborări între Institutele de Psihologie și de Cercetare a Calității Vieții, pe baza unui eșantion de teren cu 350 de cazuri, din 9 grupuri etnice: români, armeni, greci, italieni, turci, tătari, rușilipoveni, ucraineni și romi. Rezultatele obținute servesc la diagnoza distanțelor etnice regionale, a diferențelor modale de specific național și la dezvoltarea unor programe de comunicare interculturală. Cercetarea s-a desfășurat în anul 1995 în 15 localități dobrogene.

În concluzia unor studii comparative între două culturi regionale, D. Prince Williams (1973) remarca necesitatea ca metodele de interogare să fie egal valabile pentru ambele regiuni. În mod corespunzător, autorul sublinia necesitatea ordonării unui set de *variabile transculturale* astfel încât ele să poată măsura trăsăturile oricărei comunități, pe un temelii metodologic echivalent. Alte studii de antropologie culturală ale unor autori precum Pike (1967), Berry (1969), P. Dasen (1974), Jones St. (1978) sau I. Radu, P. Iluț, L. Matei (1994) au semnalat existența unor diferențe constante în tratatea problemelor de grup între perspectiva *emică* (din interiorul comunității) și a cea *etică* (din afara sa). În consens cu aceste preocupări, în cercetarea de față cu referire specială la români, obiectivul principal a fost de surprindere pe cale cantitativă a acestui fenomen de dublă perspectivă, pe baza unui chestionar de relații, trăsături și valori transculturale, aplicat în mod identic pe 9 grupuri etnice. Pentru diagnoza distanțelor etnice s-a apelat la o variantă a scalei *Bogardus* cu 7 întrebări, iar pentru analiza de valori și trăsături etnice s-a folosit chestionarul PPN-50 (Paul Popescu Neveanu). Întrebările acestui chestionar s-au alcătuit în cadrul Institutului de Psihologie al Academiei Române într-o viziune transculturală din perspectiva personalității modale, pentru diagnoza trăsăturilor de specific național, în cadrul unui program de etnopsihologie a poporului român demarat în 1993.

În cursul cercetărilor metodologia inițială a suferit o serie de adaptări din care au rezultat mai multe variante metodologice. De exemplu, chestionarul *Bogardus* a fost aplicat, având 7 întrebări cu 2 trepte de evaluare, de către prof. Septimiu Chelcea, iar rezultatele au fost publicate în „Revista de Sociologie Românească”, nr. 2/3 din 1994.

O altă variantă *Bogardus* a fost propusă de prof. Paul Popescu Neveanu având tot 7 întrebări, dar cu 5 trepte de evaluare. Cu această variantă s-a realizat o cercetare

în zona Ardealului pe grupuri de români, germani, maghiari și țigani. Cercetarea a fost realizată de Smaranda Tudor, Ruxandra Chiran și Irina Scorțan în 1995.

Varianta Bogardus prezentată de noi se bazează tot pe 5 trepte de evaluare, dar cu unele modificări în instructajul de aplicare. Redăm mai jos în tabelul nr. 1 o punere în pagină a itemelor Bogardus utilizate în cercetarea de față, cu date personale dintr-un chestionar completat. Loturile de cercetare au fost constituite numai din experți, respectiv persoane bune și foarte bune cunoscătoare a românilor și minorităților din zona Dobrogei. În cursul investigațiilor din teren chestionarele persoanelor care nu au reușit completarea evaluărilor în toate cele 9 comunități nominalizate în formular au fost eliminate de la prelucrarea datelor. Iar operațiunea de eșantionare a continuat până la completarea unui minimum de 30 de cazuri pentru fiecare lot etnic planificat.

Tabelul 1

Model de chestionar Bogardus completat în anul 1995

Întrebările	Ro-mâni	Ar-meni	Greci	Ita-lieni	Turci	Tă-tari	Rromi	Ruși lipov-veni	Ucrai-neni
1. V-ați căsători membrii familiei dvs. cu ? ...	5	4	5	2	1	1	1	1	2
2. Ați fi de acord să aveți prieteni apropiați pe ?	5	5	5	5	4	3	1	2	2
3. Ați fi de acord să fie vecini de locuința dvs. ?	5	5	5	4	4	4	1	3	3
4. Ați admite să se angajeze în profesia dvs. ?	5	5	5	4	4	4	2	3	3
5. Care comunități etnice ați admite să fie de aceeași cetățenie română cu a dvs. ?	5	5	5	5	5	5	5	5	5
6. Ați admite ca unele comunități locale să vină numai ca turiști și vizitatori, fără reședință în această regiune?	1	1	1	2	1	1	1	2	2
7. Care comunități locale ați prefera să fie date afară din țară?	1	1	1	1	1	1	4	1	1

Date personale: Localitatea *Constanța*; Județul *Constanța*; Locul nașterii *urban*; Sexul *feminin*; Vârsta *26 ani*; Starea civilă *necăsătorită*; Pregătirea școlară *liceu*; Apartenența etnică *armeană*; Religia *ortodoxă*; Profesiunea *funcționară*. (Set armeni – chestionarul 1).

Instrucțiuni: Vă rugăm să consemnați cum vă raportați dvs. la diversele comunități etnice din Dobrogea. Aprecierile dvs. vor avea un caracter general, fără a vă referi la cei buni sau la cei răi din cadrul lor. La fiecare întrebare veți trece cifra unui singur răspuns din 5 alternative posibile, respectiv: 5 pentru *acord în foarte mare măsură*, 4 pentru *acord în mare măsură*, 3 *acord în mică măsură*, 2 pentru *nu sunt sigur* și 1 pentru *nu sunt de acord*.

Fiecare subiect a realizat o dublă acțiune de evaluare: una privitoare la relațiile și trăsăturile comunității sale și alta de retroevaluare a fiecărei comunități

nominalizate în formular. Acest procedeu prezintă o serie de avantaje și posibilități de cercetare pe trei direcții de studiu:

1. face posibilă analiza emică și etică simultană a fiecărui grup etnic;
2. mărește volumul datelor din teren: deși numărul eșantioanelor a fost relativ redus – de 30-50 subiecți din fiecare comunitate –, prin referințele recoltate de la fiecare grup de la 9 comunități în același timp s-a ajuns la 350 de evaluări pe fiecare comunitate în parte.
3. în final, procedeu dublei evaluări conduce la o creștere a gradului de obiectivitate al concluziilor posibile, prin faptul că toate datele de diagnoză necesare operațiunilor de confruntare, comparare, interverificare ulterioară provin numai din teren din interevaluările grupurilor de lucru.

Tabelul 2

Structura eșantionului dobrogean pe comunități etnice și localități

Comunități Localități	Ro- mâni	Ar- meni	Greci	Ita- lieni	Turci	Tă- tari	Rromi	Ruși - Lipo- veni	Ucrai- neni
1. Constanța	9	28	11		20	12	13	7	2
2. Tulcea	9	2	9	10	7	2	10	20	16
3. Basarabi	5				1	5			
4. Cobadin	9				4	11	1		
5. Medgidia	4				7	15	1		
6. Sulina								2	
7. Slava Rusă	2							9	2
8. Babadag	3		5		3		1		
9. Murighiol	1						1		10
10. Sarâchioi	2							10	
11. Izvoarele	2		5					2	
12. Greci	1			17			1		
13. Măcin	1			3	3	3			
14. Isaccea	1				5	2			
15. Castelu							2		
TOTAL 350	50	30	30	30	50	50	30	50	30

Astfel, pentru diagnoza de relații inter și intraetnice fiecare subiect a realizat o scalare de distanțe față de propriul grup, dar și față de opt grupuri dobrogene menționate în formular.

Într-un chestionar cu 7 întrebări și 5 trepte de evaluare plaja teoretică de variație ar fi de 35 de puncte. Dar în cazul chestionarului *Bogardus*, prin scăderea necesară a inversiunilor psihologice de sens de la întrebările 6 și 7, plaja aplicativă de variație este numai de la 5 la 25 de puncte.

Aceste inversiuni au fost mai puțin teoretizate, dar ele reprezintă principala cauză de reținere a specialiștilor în utilizarea acestui instrument. Varianta inițială a acestui instrument a fost publicată în "Journal of Applied Sociology", SUA 1925 și reeditată în capitolul E.S. Bogardus, *Measuring social distance* din lucrarea *Attitude, theory and measurement*, New York, editura John Wiley & Sons Inc. din 1967.

Bogardus a destinat această metodă măsurării distanței sociale pe numai două trepte de evaluare, respectiv *acord* și *dezacord* față de chestiunile prezentate.

Întrebările 1-5 au o semnificație de apropiere, pe când ultimele (6 și 7) au, dimpotrivă, o semnificație psihologică de distanțare.

Practic, în timpul administrării, de la întrebarea a 5-a chestionarul își pierde caracterul gradual și se rupe în două chestionare cu tendințe divergente. Astfel, pe scala distanțelor de apropiere, primele 5 întrebări, privitoare la relațiile de căsătorie (gradul I), de prietenie (gradul II), de vecinătate (gradul III), de colegialitate profesională (gradul IV) și cele de acordare a cetățeniei apreciate (gradul V), exprimă toate diferite grade de apropiere. Pe când acordarea statutului provizoriu de turist, vizitator fără reședință în zona de locuire a țării și a comunității în cauză din cadrul întrebării 6, implicit cu refuzul acordării statutului de cetățean și cel de expulzare din țară a comunității de referință din cadrul întrebării 7 reprezintă în mod clar două grade de respingere.

De aceea, deși toate categoriile sunt bine definite, totuși semantic un răspuns afirmativ pentru ultimele 2 poziții reprezintă o situație de dezacord, cu efecte de anulare față de orice poziție din răspunsurile anterioare.

Din aceste motive, pe de-o parte s-a simțit nevoia unei scalări mai fine, pe 5 trepte, dar și o scădere a performanțelor cumulate de la întrebările 6-7 din totalul scorurilor 1-V. În prezenta cercetare această modalitate de calcul a fost aplicată în cazul fiecărui chestionar, după care s-au efectuat medii aritmetice simple pe fiecare lot etnic. În aceste operații calculele s-au realizat în mod diferențiat pe propria comunitate, dar și față de fiecare minoritate etnică de contact din zonă.

Rezultatele obținute se pot reuni sub denumirea de **indici de calitate a contactului social (ICCS)**. Menționăm acest aspect întrucât în alte cercetări cu acest instrument mai sunt prezentați și alți indicatori, precum indicele distanței de contact social, prescurtat IDCS, care reprezintă suma marcajelor până la întrebarea 5. Dar orice marcaj afirmativ apărut la întrebările 6 sau 7 are efecte de anulare cu reducerea la zero a acestui indice.

De asemenea, indicele contactului social prescurtat ICS reprezintă gradul de deschidere față de alte grupuri etnice. Mai precis, el indică numărul contactelor sociale acordate sau respinse, marcate sau nemarcate de subiect, în dreptul fiecărui grup etnic prezentat în chestionar. Se face mențiunea că și în cazul acestui indice se impune reducerea lui la zero, dacă la recoltarea datelor, la întrebarea a șaptea apar completări referitoare la excluderea din țară. Dintre toți acești indicatori, noi am dezvoltat numai indicele de intensitate și calitate a contactelor sociale (ICCS), întrucât prin specificul său a fost considerat cel mai relevant. În tabelul nr. 3 s-au ordonat toate tipurile de indicatori privind distanțele inter și intraetnice din zona Dobrogei. Pe diagonală, cu litere groase s-au marcat **indicii de autoevaluare**. Ei reprezintă gradul de apropiere al fiecărui grup etnic față de propria comunitate. În mod constant acești indici de distanță pentru orice neam apar la cotele dintre cele mai ridicate de apropiere și se pot considera indici de referință. Pe șiruri (rânduri) apar **indicii de heteroevaluare**, care reprezintă distanțele estimate de o comunitate față de alte comunități. Pe coloane rezultă **indicii de retroevaluare**, respectiv distanțele manifestate de alte comunități față de cea de referință.

Fiind un tabel cu dublă intrare cu 9 x 9 comunități, totalul indicilor este de 81, fiecare cu specificitatea sa. Dar din motive de spațiu – chiar dacă studiul relațiilor intra-minoritare sunt la fel de interesante – în comentarea acestor indici ne vom rezuma numai la cei cu referire la români, prezentați în spațiile hașurate.

Tabelul 3

Distanțele etnice auto, hetero și retroevaluate dintre comunitățile românești și intra-minoritare din Dobrogea, stabilite prin varianța Bogardus (1995)

Eșantioane dobrogene	Ro-mâni	Armeni	Greci	Ita-lieni	Turci	Tătari	Rromi	Ruși-lipoveni	Ucrai-neni
Români 50	24,46	18,46	16,06	20,20	17,37	16,41	9,96	15,92	16,65
Armeni 30	24,62	24,82	23,60	23,38	18,67	16,67	16,00	19,43	19,56
Greci 30	23,89	18,89	24,11	18,75	14,79	15,68	8,17	16,20	15,86
Italieni 30	23,83	17,20	19,60	24,43	16,10	14,93	8,60	14,86	15,86
Turci 50	19,23	16,05	16,61	17,20	23,88	22,35	11,85	15,31	15,28
Tătari 50	20,27	17,26	16,19	17,43	23,69	24,53	12,50	14,69	14,83
Rromi 30	23,10	20,26	20,40	21,10	17,76	18,73	24,50	18,66	18,80
50 Ruși-lipoveni	23,36	20,64	20,72	20,86	18,38	19,94	10,06	24,42	22,14
Ucraïneni 30	22,41	20,13	20,72	22,44	17,93	16,96	10,04	20,25	24,86

Astfel, pe primul șir de date lotul românilor prezintă heteroevaluări cu cea mai mare cotă de apropiere mai întâi față de propria comunitate la o valoare de 24,46. Aceasta în accepțiunea autorilor mai sus-menționați ar reprezenta **atitudinea emică, internă, față de propriul grup**. Urmează în ordine **atitudinile etice cu distanțele externe** românilor în raport cu alte grupuri, respectiv față de italieni (20,20), armeni (18,46), turci (17,37), ucraïneni (16,65), tătari (16,41), greci (16,06) și ruși-lipoveni (15,92).

În aceste distanțe, ale eșantionului românesc față de alte neamuri, cea mai scăzută cotă de apropiere s-a manifestat față de rromi (țigani), cu o valoare de 9,96. Pentru că această cotă se înscrie în prima jumătate a intervalului nostru, respectiv până la valoarea de 12,5 ea poate avea semnificația unei reacții de respingere. De notat că în atitudinea de respingere a romilor (țiganilor) de către români, după cum se poate observa în același tabel, s-au remarcat cote de distanțare chiar mai scăzute decât cele românești în special în grupurile de italieni cu 8,60 și în cele de greci cu 8,17 față de țigani. Aceste cote fiind la limita teoretic posibilă de 7,00.

Pe prima coloană mai pot fi urmărite atitudinile de retroevaluare a comunităților românești, cu atitudinea „etică”, externă, a minorităților de contact față de români. Astfel, distanța armenilor față de români a avut o valoare foarte ridicată de 24,62, ceea ce poate semnifica o tendință de identificare psihologică cu profilul și opțiunile românești din această regiune.

La fel, în lotul grecilor distanța lor față de români a fost de 23,89. Și această valoare de retroevaluare este puternic semnificativă comparativ autoevaluările grecilor, care față de propria comunitate s-au manifestat la o cotă de 24,11. Valoarea maximă teoretic posibilă fiind de 25,00.

Și această relație se poate interpreta ca o tendință de identificare.

Alte grupuri, față de români, și-au prezentat distanțele în următoarea ordine: italienii cu 23,83, lipovenii cu 23,36, rromii cu 23,10, ucrainenii 22,41, tătarii 20,37 și turcii 19,23. Pentru că toate aceste cote depășesc cu mult a doua jumătate a intervalului nostru, respectiv sunt la valori de peste 12,5, toate retroevaluările grupurilor minoritare din Dobrogea au semnificația unor reacții de apropiere față de români.

Pentru o analiză de mentalități pe subcategoriile populaționale de români s-a realizat și un studiu intensiv, cu date prezentate în tabelul nr. 4.

În acest tabel sunt cuprinși numai indicii de distanță și atitudine a românilor față de minoritățile locale, pe subcategoriile de populație românească.

Ca reper de diagnoză pentru interpretarea abaterilor pe al doilea șir s-au mai trecut și indicii cu caracter global pe întregul eșantion românesc.

În privința indicilor de autoevaluare la români prezentați în prima coloană, cu tot caracterul lor constant ridicat consemnăm un prag maxim în rândul celor cu studii superioare (25,00) și un prag minim în rândul adulților între 31-55 de ani (23,93). Dar mai semnificativi sunt indicii de heteroevaluare hașurați în dreptul italienilor și rromilor (țiganilor). Astfel, din perspectiva românilor dobrogeni, în mod global cea mai ridicată intensitate de contact s-a manifestat față de modesta comunitate italiană, la o cotă de 20,20, iar cele mai scăzute cote de apropiere s-au manifestat față de rromi: o valoare de 9,96.

Tabelul 4

Indicii de calitate și distanță la **românii dobrogeni** față de ei înșiși și față de alte minorități dobrogene pe subcategoriile de eșantioane

Nr. Cazuri	Sub Categoriile	Români	Armeni	Greci	Italieni	Turci	Tătari	Rromi	Ruși lipoveni	Ucraineni
50 de români	Indice global eșantion	24,46	18,46	16,06	20,20	17,34	16,41	9,96	15,92	16,65
	Pe sexe									
31	Femei	24,48	18,54	18,77	20,12	16,74	15,19	8,93	15,32	16,41
19	Bărbați	24,42	18,42	13,36	20,29	18,00	17,63	11,00	16,52	16,89
	Pe vârste									
22	Tineri până la 30 ani	24,51	17,08	18,04	20,69	16,26	16,04	9,91	14,86	15,47

23	Adulți între 31-55	23,93	19,00	19,33	19,66	18,06	16,53	8,40	17,06	18,46
5	Peste 56 ani	24,91	20,00	19,58	21,50	18,00	15,80	9,83	15,75	16,50
	Nivel studii									
20	Scoală generală și profes.	24,18	19,37	19,37	19,93	17,25	16,56	11,75	15,00	15,25
22	Studii liceale	24,46	17,53	18,23	20,19	14,15	14,53	8,50	15,34	16,57
8	Studii post liceale	25,00	20,25	22,00	23,12	22,62	21,75	7,62	18,75	19,50

Față de italieni, cea mai ridicată cotă de apropiere au prezentat-o românii cu studii superioare, 23,14, iar cea mai scăzută, 19,66 o găsim printre românii adulți de 31-55 ani. În privința acestor atitudini trebuie de menționat că grupul italienilor dobrogeni este foarte restrâns și complet nesemnificativ. El nu depășește cca. 300 de persoane cu o localizare istorică numai în comuna Greci și un foarte slab grad de împrăștiere în zona Tulcei. Gradul de cunoaștere al acestei comunități italiene este limitat. De aceea, după părerea noastră, numai pe baza contactelor directe și a experienței personale relațiile reciproce româno-italiene din spațiul dobrogean sunt insuficiente pentru a explica valorile ridicate ale cifrelor. Ca urmare, în grupul românilor la evaluarea relațiilor româno-italiene din zonă au mai intervenit și alte surse, fără a exclude perspectiva unor clișee și stereotipuri etnice cu caracter mai larg.

În privința atitudinii românilor față de rromi, aceasta a înregistrat cea mai scăzută cotă de apropiere, și anume, în rândul românilor cu pregătire școlară generală 11,75, iar în rândul celor cu studii superioare, 7,62.

Față de alte minorități locale, pe subcategorii de români se mai pot remarca diferențe etnice și pe grupe de sexe. Astfel, distanțele bărbaților față de armeni (18,42) și italieni (20,29) sunt egale cu ale femeilor față de aceste grupuri. Cele ale româncelor fiind de 18,54 față de armeni și de 20,12 față de italieni. Dar față de alte grupuri etnice bărbații români prezintă o cotă mai ridicată de apropiere față de turci (18,00), tătari (17,63) și lipoveni (16,52), pe când femeile românce sunt ceva mai reținute față de aceste comunități. Astfel distanțele lor față de aceste grupuri sunt de 16,74 față de turci, de 15,19 față de tătari și de 15,32 față de rușii-lipoveni.

După cum se poate observa, toate distanțele românilor față de alte minorități locale s-au înscris la valori supramedii de peste 12,50, ceea ce reprezintă cote de simpatie și apropiere.

De asemenea, în rândul românilor s-a constatat și cel mai extins interval de variație a manifestărilor etnice. Cota cea mai ridicată de apropiere fiind față de italieni (23,12), iar cota cea mai scăzută față de rromi (7,62).

Această plajă de variație destul de largă poate indica la români prezența unui comportament sensibil și foarte flexibil față de minorități.

Cel de al doilea instrument, PPN-50, utilizat de noi reprezintă o secțiune metodologică a unui program de diagnoză etnopsihologică a trăsăturilor de specific

național cu aplicare la români inițiat de prof. Paul Popescu Neveanu și colaboratorii săi: Ion Mânzat, Ilie Puiu Vasilescu, Smaranda Tudor și Ruxandra Chiran. Acest instrument a fost preluat și în cadrul Institutului de Cercetare a Calității Vieții de către un colectiv compus din Gârlan Mictat, Fornea Narcisa, Rădulescu Dan și Țambrea Narcisa. Cercetările colectivului din Institutul de Cercetare a Calității Vieții au debutat în 1994 cu o fază de pretestare, care a impus în administrarea instrumentului o serie de condiții de aplicare.

Pentru exemplificare redăm mai jos în tabelul nr. 5 o punere în pagină a chestionarului PPN-50 cu itemele utilizate în cercetarea de față, împreună cu datele personale dintr-un chestionar completat.

Instructajul de aplicare al chestionarului a fost completat cu un vocabular, întrucât la pretestare s-a observat o cunoaștere inegală, incompletă, cu înțelegeri greșite sau interpretări diferite ale termenilor utilizați. Pentru reducerea acestor diferențe și pentru completarea integrală a formularului, vocabularul a servit la eliminarea acestor diferențe. Astfel, termenul de **dominativitate** s-a definit prin capacitatea de promovare și ocupare a unor funcții publice, **inteligenta** ca o capacitate de rezolvare a unor situații noi și neprevăzute, **fatalismul** ca pe o concepție asupra credinței în soartă și predestinare, **agresivitatea** prin forme de manifestări verbale sau fizice violente care împiedică normala conviețuire cu celelalte comunități etc.

Tabelul 5

Model de chestionar PPN-50; Dobrogea 1995

Item și comunități	Ro-mâni	Armeni	Greci	Italiani	Turci	Tătari	Rromi	Ruși lipoveni	Ucraineni
1. Dominativitate	5	4	4	3	3	4	2	4	3
2. Prietenie	5	5	5	5	4	4	2	3	3
3. Încrederea în forțele proprii	4	4	4	3	4	4	1	2	2
4. Sentimentul naturii	3	3	3	3	3	3	4	2	2
5. Modernismul	5	4	5	5	5	4	3	2	2
6. Sentimentul istoriei	5	4	4	2	3	3	1	2	2
7. Dispoziția spre înțajutorare	5	4	4	4	3	3	2	3	3
8. Independența	4	4	5	5	3	3	2	2	2
9. Ospitalitatea	5	5	5	4	2	2	1	2	3
10. Curățenia și igiena	4	4	4	4	3	3	1	2	2
11. Adaptabilitatea	4	4	4	4	4	4	4	4	4
12. Tăria de caracter	4	3	4	3	2	2	1	2	2
13. Spiritul comercial	3	5	5	4	4	3	2	2	2
14. Simțul frumosului	4	4	5	5	5	3	1	2	2
15. Optimismul	3	3	2	2	3	3	2	2	2
16. Capacități de imitație	4	3	3	3	3	3	2	2	2

17. Scepticismul	3	4	4	3	3	3	1	2	2
18. Disciplina și organizarea	4	4	4	4	3	3	1	2	2
19. Bunătatea și blândețea	4	4	4	4	3	3	1	1	2
20. Inteligența	3	4	5	5	5	4	1	3	2
21. Solidaritatea	4	4	4	4	3	3	2	2	2
22. Simțul onoarei	4	4	4	4	3	3	1	2	2
23. Spiritul întreprinzător	4	4	5	5	5	4	2	3	3
24. Evitarea conflictelor	4	5	5	4	4	4	1	2	3
25. Spiritul critic	3	4	4	4	3	4	1	3	3
26. Atașamentul față de România.	5	5	5	4	4	4	5	4	4
27. Individualismul	5	4	3	3	4	4	5	3	3
28. Perseverența până la finalizare	4	5	5	4	5	4	2	4	4
29. Agresivitatea	3	3	3	3	4	4	5	2	2
30. Traditionalismul	4	4	4	4	4	4	3	4	4
31. Supușenia și obediința	4	4	4	4	4	3	1	2	3
32. Omenia	4	5	5	5	4	3	1	3	3
33. Capacitatea de inițiativă	4	4	5	4	5	4	3	3	3
34. Simțul umorului	5	4	5	5	3	3	2	4	3
35. Realismul	5	4	5	4	3	3	2	2	2
36. Prețuirea propriei identități etnice	3	4	4	4	5	5	1	2	2
37. Fatalismul	3	3	3	3	3	3	3	3	3
38. Profesionalismul	4	4	5	4	4	3	1	4	4
39. Ambiția	4	4	4	4	5	4	2	4	4
40. Inventivitatea	5	3	4	3	2	2	1	2	2
41. Comunicativitatea	3	4	4	4	3	3	2	2	3
42. Spiritul de sacrificiu	4	3	4	5	5	4	3	2	2
43. Hârmicia	4	4	5	4	3	3	1	4	3
44. Mândria	4	4	4	4	4	4	3	4	4
45. Credința religioasă	4	5	5	4	5	5	2	4	4
46. Toleranța față de alte etnii	3	5	5	5	3	3	1	3	3
47. Onestitatea	3	4	4	4	4	3	1	3	3
48. Simțul răspunderii	3	4	4	4	4	4	1	4	4
49. Curajul, cutezanța	4	3	4	4	4	4	2	3	3
50. Receptivitatea față de ideile altora	5	5	4	4	3	3	1	2	2

Date personale : Localitatea *Constanța*; Județul *Constanța*; Locul nașterii *urban*; Sexul *feminin*; Vârsta *26* ani. Starea civilă *necăsătorită*; Pregătirea școlară *liceu*; Apartenența etnică *armeană*. Religia *ortodoxă*. Profesiunea *funcționară*. (Set armeni - chestionarul 1).

Instrucțiuni: Chestionarul următor nu se mai referă la propria persoană. Pe baza lui veți aprecia ceea ce este tipic în toate aceste comunități. Se notează în același fel cu o singură cifră din 5 alternative posibile: respectiv 5 pentru *acord în foarte mare măsură*, 4 pentru *acord în mare măsură*, 3 *acord în mică măsură*, 2 pentru *nu sunt sigur* și 1 pentru *nu sunt de acord*. Pentru unii termeni utilizați vă rugăm a folosi vocabularul anexat.

O etapă importantă a mai fost depășită în anul 1996 prin realizarea programului de introducere și prelucrare automată a datelor pe calculator.

Acest program cu 50 de atribute a fost conceput cu o extindere până la 10 grupuri etnice conlocuitoare și a fost realizat în cadrul Institutului de Cercetare a Calității Vieții. El a permis prelucrarea pe calculator a mediilor aritmetice și a abaterilor standard cu ordonarea tabelelor suplimentare. Prin gradul său de generalitate și prin modalitatea relațională de culegere a datelor, acest tip de program are avantajul de a realiza diagnoze comparabile de profil etnopsihologic pentru orice fel de grupuri etnice, cu eliminarea unui imens volum de calcule imposibil de realizat prin mijloace clasice (numai încărcarea bazei de date cu 350 de chestionare x 50 de iteme x 9 grupuri etnice a necesitat 157.500 de unități informaționale).

O parte dintre rezultatele obținute referitoare la români au fost ordonate în tabelul nr. 5, pe medii aritmetice, de la cele mai ridicate spre cele mai scăzute, de-a lungul a 50 de poziții. Această ordonare a rezultat și din scalarea pe 5 trepte, dar și din instructajul aplicat în care s-a apreciat intensitatea, răspândirea și gradul de prezență ale acestui inventar de atribute în reprezentarea socială a zonei, fără accente pe caracterul pozitiv sau negativ al trăsăturilor avansate.

Specificul modal al fiecărui atribut rezultă din media aritmetică simplă efectuată pe cele 5 trepte de evaluare folosite. Pentru determinarea abaterii standard (sau abaterea medie pătratică) s-a folosit formula,

$$\sigma = \frac{\sqrt{\sum (x_i - x_m)^2}}{N}$$

ca sumă a diferențelor la pătrat dintre valorile individuale x_i minus valorile medii x_m , totul sub radical, împărțite la numărul N de cazuri.

Pentru analiza comparată a dualității perspectivelor auto și retroevaluate, emice și etice asupra românilor din zonă s-a realizat un tablou sinoptic, cu posibilități multiple de comparare și interverificare a lor de la o comunitate la alta. În tabelul nr. 6 oferim toate rezultatele obținute, cu comentarea principalelor poziții. Astfel, în raport cu comunitatea românilor dobrogeni, în acest tabel pe trei grupuri de coloane se prezintă trei tipuri de evaluări.

Pe prima coloană s-au trecut frecvențele globale pe totalul eșantionului, realizate pe 350 de cazuri și a fost marcată prima poziție tocmai pentru caracterul ei de referință. A doua coloană reprezintă autoevaluările lotului de români tot pe fiecare item. Iar în a treia coloană, încadrate într-un spațiu comun sunt prezentate retroevaluările românilor de către opt minorități conlocuitoare.

Astfel, pe primele 10 locuri la români apar următoarele însușiri: ospitalitatea (cu o medie aritmetică generală de 4,75), atașamentul față de România (4,68), sentimentul istoriei (4,67), simțul frumosului (4,66), prietenia (4,63), mândria (4,57), simțul umorului (4,53), prețuirea propriei identități etnice (4,52), credința religioasă (4,52) și independența (4,51).

Dacă atașamentul față de România, prețuirea propriei identități etnice, mândria și credința confesională le vom mai întâlni pe primele locuri și la alte minorități, aceste trăsături împreună cu ospitalitatea, simțul frumosului, prietenia, independența și simțul umorului formează la un loc un contur de trăsături psihologice specifice românilor. Menționăm această unicitate, întrucât combinația de trăsături rezultată nu mai apare la nici o altă etnie.

Facem aceste mențiuni întrucât, într-un studiu din 1983, Zigu Ornea făcea o remarcă importantă și anume, aceea că orice tipologie psihologică întocmită pe criterii etnice este echivalentă unei diagnoze de specific național. Numai că majoritatea studiilor în acest domeniu s-au orientat fie spre o fundamentare istorică, așa cum au făcut Dimitrie Drăghicescu, Nicolae Iorga, C. Rădulescu-Motru etc., fie culturalist-filosofică: Lucian Blaga, Athanase Joja, Emil Cioran și Klaus Heitmann. Față de aceste curente cercetarea de față se dorește o completare din perspectiva psihologiei sociale.

Desfășurând analiza pe acest set de trăsături dominante, se pot desprinde câteva concluzii. În mod constant, pe totalul eșantionului cu 350 de cazuri toate autoevaluările eșantionului românesc au fost ușor supraevaluate. Dar această tendință de supraevaluare a trăsăturilor propriului grup etnic reprezintă o regulă generală valabilă pentru orice neam. Tocmai de aceea excepțiile de la această regulă pot fi semnificative și merită unele comentarii. Astfel, în autoevaluarea românilor, prețuirea **propriei identități etnice** (poziția 8) și a **spiritului de independență** estimat la nivel de grup în poziția 10 au, ambele, o frecvență modală de 4,42. Dar această medie reprezintă o tendință de subevaluare față de frecvența pe total eșantion care a fost de 4,51 în cazul independenței și de 4,52 în cazul prețuirii propriei identități. Diferența de 0,10 puncte poate părea minoră, dar tendința de subevaluare există față de regula generală și trebuie semnalată la nivelul anului de cercetare din 1995.

Din frecvențele sinoptice ale acestui tablou se mai pot compara **perspectivele interne cu caracter emic** ale românilor și **perspectivele etice cu caracter extern** din partea minorităților conlocuitoare.

O intenție similară de studiu, nefinalizată, a avut și Bogdan Petriceicu Hașdeu în 1877 într-o propunere de cercetare privitoare la **obiceiurile juridice ale poporului român**¹, în care ar fi dorit și o analiză a românilor din perspectiva altor neamuri. De asemenea, un studiu similar asupra românilor până la perioada României Mari din perspectiva spațiului cultural german va fi realizată și de

¹ B. Petriceicu Hașdeu, *Obiceiurile juridice ale poporului român - PROGRAMĂ*. București, Librăria SOCEC, 1882.

Hermann Keyserling² și Klaus Heitmann³. Față de aceste tendințe, tentativa de față este de actualizare a acestor cercetări, dar din perspectiva unor minorități conlocuitoare în spațiul românilor.

Astfel, între retroevaluările minoritarilor și imaginea lor despre români nu există o identitate. De exemplu, comunitatea armeană față de români dezvoltă constant supraevaluări, atât peste frecvența medie a românilor, cât și a altor neamuri, la valori dintre cele mai ridicate. Dar cea mai importantă concluzie este că, pe ansamblu, „topul” trăsăturilor dominante românești rămâne același indiferent de minoritatea etnică care a făcut evaluarea.

De exemplu, **ospitalitatea** la români are o medie aritmetică pe total eșantion de 4,75 și de 4,66 la autoevaluare. În afară de cazul rromilor, această calitate este confirmată, pe totalul eșantionului de toate minoritățile conlocuitoare. La această trăsătură, în cazul armenilor față de români este de notat raportul existent între media aritmetică și abaterea standard la o medie maximă de 5,00 puncte aceasta face ca și omogenitatea de opinie a armenilor să fie la fel de ridicată. Motiv pentru care în acest lot abaterea standard devine zero din lipsa subgrupurilor armenice cu opinii separate.

Tabelul nr.6

Structura ierarhică de valori etnice, auto și retroevaluate la românii dobrogeni

Valori și trăsături etnice	M.a și Ab.st.	Retroevaluarea românilor dobrogeni pe fiecare item, de alte grupuri etnice de contact din regiune								
	Eșantionul 350	Români 50	Armeni 30	Greci 30	Italieni 30	Turci 50	Tă-tari 50	Rromi 30	Ruși 50	Ucraineni 30
1. Ospitalitatea	4,75 0,60	4,66 0,63	5,00 0,00	4,90 0,40	4,80 0,92	4,88 0,48	4,64 0,75	4,48 0,51	4,67 0,59	4,77 0,43
2. Atașamentul față de România	4,68 0,82	4,66 0,88	4,93 0,37	4,73 0,58	4,90 0,31	4,30 1,18	4,46 1,07	4,93 0,37	4,69 0,80	4,87 0,56
3. Sentimentul istoriei	4,67 0,70	4,64 0,80	4,97 0,18	4,83 0,46	4,63 0,67	4,62 0,78	4,30 1,02	4,62 0,49	4,71 0,61	4,97 0,18
4. Simțul frumosului	4,66 0,67	4,76 0,48	4,90 0,31	4,73 0,69	4,53 0,68	4,54 0,71	4,38 0,90	4,97 0,19	4,67 0,63	4,65 0,84
5. Prietenia	4,63 0,71	4,65 0,66	4,86 0,35	5,00 0,00	4,62 0,82	4,68 0,68	4,36 0,94	4,34 0,64	4,61 0,61	4,65 0,88
6. Mândria	4,57 0,74	4,64 0,63	4,80 0,48	4,23 1,04	4,60 0,50	4,50 0,74	4,28 0,97	4,90 0,41	4,63 0,64	4,74 0,68
7. Simțul umorului	4,53 0,71	4,46 0,81	4,80 0,41	4,70 0,70	4,47 0,82	4,58 0,67	4,46 0,93	4,03 0,19	4,55 0,58	4,77 0,56

² H. Keyserling, *Analiza spectrală a Europei*, Heidelberg, Ed. Niels Kampmann Verlag, 1929.

³ K. Heitmann, *Imaginea românilor în spațiul lingvistic german*, București, Editura Univers, 1995.

* Media aritmetică și abaterea standard.

8. Prețuirea identității etnice	4,52 0,87	4,42 0,93	4,87 0,43	4,30 1,26	4,73 0,45	4,42 1,09	4,28 0,90	4,69 0,54	4,49 0,87	4,77 0,50
9. Credința religioasă	4,52 0,81	4,68 0,68	4,87 0,43	4,77 0,63	4,60 0,50	4,38 0,88	4,18 1,04	4,86 0,44	4,43 0,76	4,19 1,11
10. Spiritul de independență	4,51 0,86	4,42 0,99	4,23 1,14	4,30 0,95	4,53 0,86	4,68 0,77	4,66 0,72	4,59 0,50	4,45 0,68	4,65 1,05
11. Omenia	4,48 0,79	4,34 0,92	4,93 0,25	4,83 0,46	4,60 0,93	4,58 0,70	4,20 0,95	3,62 0,49	4,59 0,64	4,68 0,48
12. Bunătatea și blândetea	4,46 0,81	4,52 0,86	4,90 0,31	4,87 0,43	4,30 0,99	4,48 0,84	4,40 0,86	4,14 0,99	4,22 0,74	4,39 0,72
13. Încrederea în forțele proprii	4,42 0,75	4,61 0,64	4,66 0,55	4,60 0,81	4,40 0,72	4,40 0,95	4,48 0,68	4,00 0,27	4,27 0,70	4,34 1,01
14. Tradiționalismul	4,42 0,91	4,62 0,75	4,07 0,78	4,10 1,37	4,73 0,45	4,18 0,98	4,26 1,05	4,93 0,26	4,41 0,91	4,68 0,60
15. Hărnicia	4,38 0,82	4,46 0,84	4,87 0,43	4,60 0,62	4,57 0,57	4,36 0,85	4,32 0,91	3,62 0,56	4,45 0,74	4,10 1,01
16. Curățenia și igiena	4,38 0,83	4,18 0,96	4,77 0,94	4,67 0,55	4,13 1,04	4,40 0,86	4,34 0,77	4,14 0,35	4,45 0,61	4,39 1,02
17. Inteligența	4,47 0,76	4,56 0,79	4,77 0,50	4,87 0,35	4,67 0,48	4,46 0,84	4,08 1,01	3,66 0,55	4,51 0,58	4,81 0,40
18. Adaptabilitatea	4,39 0,88	4,26 0,96	4,70 0,47	4,53 0,94	4,37 0,76	4,42 0,88	4,08 1,18	4,28 0,59	4,61 0,53	4,39 1,02
19. Sentimentul naturii	4,37 0,87	4,33 0,94	4,70 0,65	4,47 1,07	4,33 1,06	4,49 0,87	4,29 0,94	4,07 0,26	4,39 0,70	4,29 0,97
20. Profesionalismul	4,36 0,83	4,38 0,92	4,83 0,46	4,57 0,90	4,40 0,72	4,36 0,80	3,98 0,96	4,00 0,27	4,41 0,81	4,45 0,93
21. Dominativitate	4,36 0,99	4,50 0,66	4,45 0,95	4,43 1,28	4,57 0,63	3,71 1,26	4,20 1,18	4,52 0,63	4,47 0,77	4,66 0,61
22. Curajul și cutezanța	4,35 0,82	4,28 0,78	4,83 0,46	4,43 0,73	4,40 0,67	4,40 0,78	4,04 1,01	4,10 0,98	4,37 0,81	4,45 0,77
23. Toleranța interetnică	4,35 0,89	4,12 1,06	4,83 0,53	4,83 0,38	4,37 1,00	4,42 0,88	4,16 0,87	4,14 0,99	4,37 0,76	4,16 1,00
24. Modernismul	4,34 0,90	4,52 0,93	4,59 0,84	4,60 0,86	4,47 0,68	4,20 1,12	4,04 1,04	3,79 0,82	4,33 0,56	4,61 0,62
25. Inventivitatea	4,32 0,89	4,16 1,00	4,80 0,48	4,83 0,38	4,37 0,81	4,14 0,99	3,90 0,89	3,93 1,10	4,47 0,58	4,61 0,92
26. Optimismul	4,31 0,87	4,16 0,87	4,63 0,61	4,13 0,90	4,43 0,57	4,34 1,00	4,02 1,17	4,41 0,50	4,41 0,67	4,48 0,96

27. Ambiția	4,30 0,87	4,52 0,76	4,73 0,52	4,43 0,82	4,20 0,89	4,16 1,00	3,90 0,99	4,14 0,99	4,29 0,71	4,58 0,76
28. Capacitatea de evitare a conflictelor	4,28 0,86	4,34 0,72	4,80 0,48	4,67 0,66	4,33 0,88	4,02 1,13	4,34 0,72	3,90 0,77	4,27 0,91	3,97 0,87
29. Capacitate de inițiativă	4,26 0,89	4,30 1,11	4,67 0,61	4,27 0,74	4,13 0,82	4,36 0,90	3,88 1,02	4,14 0,99	4,14 0,74	4,61 0,56
30. Receptivitatea la ideile altora	4,25 0,99	4,40 0,93	4,80 0,55	4,53 0,63	4,37 0,93	4,14 1,28	4,28 0,97	3,34 0,94	4,29 0,71	4,00 1,13
31. Tăria de caracter	4,22 0,86	4,34 0,82	4,67 0,66	4,17 1,02	4,20 0,76	4,04 0,83	3,86 1,05	4,48 0,63	4,27 0,70	4,19 0,91
32. Simțul onoarei	4,21 0,88	4,22 0,89	4,73 0,52	4,37 0,96	4,37 0,67	4,24 0,96	3,84 1,08	4,03 0,19	4,12 0,83	4,23 0,96
33. Comunicativitatea	4,19 0,95	3,96 0,99	4,77 0,57	4,43 0,68	4,10 1,24	4,30 0,97	3,94 1,11	3,93 0,88	4,29 0,71	4,16 0,90
34. Dispoziția de întraajutorare	4,16 0,88	4,28 0,73	4,60 0,72	4,00 1,02	4,30 0,70	4,22 0,84	4,04 1,01	3,52 0,57	4,16 0,90	4,26 1,03
35. Onestitatea	4,16 0,95	4,20 0,95	4,80 0,55	4,50 0,82	3,93 0,91	4,22 0,82	3,92 0,99	4,21 0,98	4,14 0,79	3,68 1,33
36. Solidaritatea	4,13 0,91	3,92 1,07	4,73 0,53	4,07 0,87	4,30 0,53	4,12 1,04	4,04 0,90	4,10 0,98	4,04 0,79	4,06 1,00
37. Spiritul întreprinzător	4,12 0,83	4,10 0,91	4,57 0,73	4,20 0,66	3,63 0,85	4,10 0,79	3,86 0,93	4,03 0,91	4,10 0,68	4,65 0,49
38. Realismul	4,11 0,92	4,42 0,78	4,60 0,50	3,83 1,21	4,43 0,82	4,24 0,77	3,80 0,93	3,17 0,97	4,10 0,80	4,32 0,70
39. Spiritul de sacrificiu	4,10 0,98	4,06 1,08	4,63 1,03	4,03 0,85	4,10 1,09	3,96 1,01	3,92 0,97	4,41 0,73	4,12 0,83	3,90 1,04
40. Simțul răspunderii	4,09 0,90	4,16 0,93	4,70 0,65	4,13 1,14	4,00 0,79	4,00 0,97	3,82 0,85	4,24 0,64	4,08 0,73	3,94 1,06
41. Disciplina, organizarea	3,98 0,99	4,30 0,86	4,60 0,81	3,97 0,96	4,10 0,88	4,10 0,89	3,62 1,21	3,62 0,56	3,65 0,95	4,00 1,13
42. Spiritul comercial	3,97 0,97	3,46 1,11	4,37 1,00	3,67 0,66	3,80 0,71	3,88 1,02	3,78 1,22	4,52 0,57	4,18 0,70	4,45 0,68
43. Spiritul critic	3,95 0,98	4,26 0,90	4,60 0,62	3,73 0,91	4,07 1,05	3,72 1,11	3,32 1,08	3,86 0,58	4,20 0,82	4,03 0,91
44. Imitativitatea	3,93 1,06	4,14 1,09	4,17 0,99	3,67 0,84	4,07 1,08	3,58 1,26	3,96 1,14	3,93 0,59	4,02 1,03	3,87 1,06
45. Perseverența	3,89 0,98	4,04 1,19	4,30 1,07	4,00 0,83	3,83 1,05	3,62 1,07	3,64 0,96	3,66 0,55	3,88 0,81	4,32 0,75
46. Individualism	3,61 1,19	3,76 1,22	3,57 1,68	3,13 1,07	3,33 1,12	3,44 1,05	3,54 1,25	4,17 0,97	3,39 1,00	4,35 0,80

47. Supușenia și obediința	3,61 1,21	3,86 1,14	4,50 0,63	3,07 1,62	3,83 0,99	3,74 1,37	3,34 1,19	3,07 0,26	3,43 1,26	3,68 1,14
48. Fatalismul	3,30 1,18	3,56 1,07	3,13 1,04	2,97 1,13	2,80 1,13	3,08 1,21	3,88 1,24	3,45 0,69	3,14 1,35	3,42 1,18
49. Scepticismul	3,12 1,18	2,86 1,59	3,00 0,83	3,13 1,11	2,77 1,19	3,02 1,19	3,64 1,10	2,97 0,50	3,08 1,06	3,48 1,29
50. Agresivitatea	2,59 1,31	2,74 1,63	1,60 1,04	1,80 1,10	2,30 1,12	2,82 1,34	2,96 1,29	3,07 0,65	2,43 1,17	3,19 1,08

Datele cuprind media aritmetică și abaterea standard pe 5 trepte de intensitate.

Atributul **prieteniei**, care s-a situat în poziția a 5-a, are o frecvență medie pe total eșantion de 4,63, față de care cea autoevaluată a românilor a fost de 4,65, a grecilor față de români a fost de 5,00, a armenilor de 4,86 și a turcilor față de români de 4,68.

Mai puțin remarcant la români au fost **spiritul întreprinzător** (poziția 37) definit în vocabularul anexat prin *capacitatea de a trece la acțiuni pe cont propriu*. Acest item a prezentat o medie pe totalul eșantionului de 4,12, iar la autoevaluare de 4,10. Părerile minoritarilor asupra gradului de răspândire la români a acestei trăsături au fost foarte împărțite. În privința sa se constată o estimare peste frecvența medie pe totalul eșantionului la ucraineni (4,65), armeni (4,57) și greci (4,20), dar și o estimare sub această medie la romi (4,03), tătari (3,86) și italieni (3,63). Cei mai realiști în evaluarea spiritului întreprinzător al românilor s-au dovedit a fi turcii și lipovenii cu o cotă de evaluare la fel cu cea dată de români (4,10).

Pe același criteriu al intensității acestor atribute, pe ultimele 10 locuri s-au plasat următoarele trăsături etnice, **disciplina și organizarea** (cu o frecvență modală pe total eșantion de 3,98), **spiritul comercial** (3,97), **spiritul critic** (3,95), **imitativitatea** (3,93), **perseverența până la finalizare** (3,89), **individualismul** (3,61), **supușenia** (3,61), **fatalismul** (3,30), **scepticismul** (3,12) și **agresivitatea** (2,59).

Conform instructajului de punctare a alternativelor de răspuns aceste atribute exprimă atitudinile cele mai puțin răspândite, iar etichetarea lor în trăsături pozitive sau negative este o problemă discutabilă. Pentru că situarea unor valori pe ultimele poziții ale acestui sistem poate avea și o interpretare pozitivă. Acest aspect poate fi valabil pentru unele trăsături precum *fatalismul*, *scepticismul* sau *imitativitatea*. De exemplu, în privința fatalismului la români, în vocabularul anexat s-a cerut subiecților a aprecia credința în fatalitate în sensul gradului de acceptare la români a ideii de soartă și predestinare. Din această definiție a rezultat o poziție 48 cu o frecvență medie de 3,30 care reprezintă un corespondent relativ la răspunsul pentru „acord în mică măsură”. Este semnificativ de notat că diferențele de opinii din jurul acestei medii generale pe totalul eșantionului au fost relativ mari. Astfel, față de media autoevaluată a românilor de 3,56 majoritatea grupurilor etnice locale au subestimat la români prezența acestei trăsături. Opiniile eșantioanelor de italieni (2,80), greci (2,97), turci (3,08), armeni (3,13), ruși (3,14), ucraineni (3,42) sau

chiar de rromi (3,45), au fost sub nivelul de autoevaluare al românilor. De la aceste subestimări numai tătarii (3,88) au făcut excepție. De aceea, putem afirma că românii se consideră chiar mai fataliști decât apar ei în imaginea altor neamuri.

Alte trăsături din grupul celor cu o mai redusă manifestare, precum *disciplina* și *organizarea* (poziția 41) sau *spiritul comercial* (poziția 42), se pot încadra în alte interpretări. De exemplu, spiritul comercial cu o frecvență modală pe totalul eșantionului de 3,97 este definit în vocabularul anexat chestionarului nostru ca o trăsătură a celor care fac afaceri și au mirosul banului. În privința lui, rromii (4,52), ucrainenii (4,45), armenii (4,37) și lipovenii (4,18) oferă estimări asupra românilor la cote de supraevaluare. Pe când cele de turci (3,88), tătari (3,78), italieni (3,80) și greci (3,67) oferă cote de subevaluare. Dar cea mai scăzută cotă de subevaluare a acestei trăsături a fost semnalată chiar în cadrul lotului românesc (3,46). Această clară tendință de subevaluare indică la români o percepție cel puțin deformată asupra spiritului comercial.

Pe ultima poziție (50) s-a situat agresivitatea cu o medie aritmetică generală de 2,59 și cu cea mai mare abatere standard de 1,31. Această abatere ridicată corespunde unui mare grad de eterogenitate al opiniilor. În autoevaluarea românilor această trăsătură ar fi ceva mai activă de 2,74, dar tot la un nivel scăzut.

Opiniile împărțite asupra agresivității la români rezultă mai clar din retroevaluările altor comunități etnice din zonă. Astfel, armenii (1,60), grecii (1,80), italienii (2,30) sau rușii-lipovenii (2,43) prezintă subevaluări semnificative, pe când turcii (2,82), tătarii (2,96), rromii (3,07) și ucrainenii (3,19), acordă acestei trăsături a românilor o cotă ceva mai ridicată de manifestare. Dar, cu abateri standard de peste 1,08, toate aceste grupuri etnice și de atitudini sunt eterogene în formularea unor opinii ferme. Grupul minoritar cu cele mai omogene atitudini față de agresivitatea românilor, respectiv cu abaterile standard cele mai mici (0,65) sunt în lotul rromilor. Iar grupul minoritar cu atitudinile cele mai eterogene față de această agresivitate, respectiv cu abaterile standard cele mai mari, apar în lotul turcilor la o valoare de 1,34.

Cu tot caracterul inegal al acestor percepții concluzia noastră este că agresivitatea manifestată de români în cadrul relațiilor etnice este o trăsătură care poate fi negată, măcar pentru faptul că în mod global apare pe ultimul loc.

Totuși, caracterul pozitiv sau negativ al acestei poziții după care ar putea fi considerată calitate sau defect nu se poate contura până la urmă. Aceasta deoarece toate câmpurile de atitudini din jurul acestui item, atât interne cât și externe, față de neamul românilor sunt prea eterogene pentru formularea unei diagnoze ferme. În sprijinul acestei afirmații mai putem nota distanța relativ mare dintre poziția 50 a agresivității și poziția 21 a dominativității. Pentru că dominativitatea are întotdeauna un suport psihologic în agresivitate, aceste trăsături ar trebui să se poziționeze într-o zonă de apropiere, dar în acest tablou ele sunt foarte îndepărtate. De aceea se poate spune că, psihologic, dominativitatea românilor este mai slab agresivă. Pe când alte însușiri, precum inteligența și adaptabilitatea, care în sfera valorilor umane fac parte din aceeași zonă limitrofă, au fost mai bine percepute.

Ele au fost plasate în prima parte a tabloului, în pozițiile succesive 17 și 18 cu o corectă localizare valorică în imediata lor vecinătate.

Pentru o mai clară conturare a tendințelor globale s-a efectuat și o diagnoză matricială de manifestări stilistice. În acest sens toate itemele chestionarului PPN-50 au fost regrupate pe direcții cu caracter de sinteză în orientările ce vor fi prezentate în continuare.

Stilul tolerant reprezintă o orientare spre sociabilitate, cu o variație de la atitudini de solidaritate socială până la forme de intoleranță inclusiv interetnică. Acest stil cuprinde următoarele valori și trăsături etnice: dispoziția spre dominare, sentimentul istoriei, adaptabilitatea, imitativitatea, solidaritatea, atașamentul față de România, obediența și supușenia, prețuirea propriei identități etnice, comunicativitatea cu sinceritate și toleranța față de alte etnii.

Stilul moral este orientat spre valorile cinstei și onestității cu o variație de la tăria de caracter până la individualism și lipsă de omenie. El cuprinde următoarele valori și trăsături: prietenia, dispoziția spre înțajutorare, tăria de caracter, scepticismul, simțul onoarei, individualismul, omenia, fatalismul, spiritul de sacrificiu, cinstea și onestitatea.

Stilul activ este o dimensiune din sfera muncii cu o variație de la hărnicie, muncă și organizare până la indisciplină și fugă de răspundere. El cuprinde următoarele valori și trăsături etnice: încrederea în forțele proprii, independența, spiritul comercial, disciplina și organizarea, spiritul întreprinzător, perseverența, tenacitatea în sensul capacității de finalizare, inițiativa, profesionalismul, hărnicia și simțul răspunderii.

Stilul afectiv în plan social este orientat spre relații pașnice, de evitare a conflictelor cu o variație de la bunătate și ospitalitate până la diferite forme de agresivitate. El cuprinde următoarele valori și trăsături etnice: sentimentul naturii, ospitalitatea, simțul frumosului, bunătatea și blândetea, capacitatea de evitare a conflictelor, agresivitatea, simțul umorului, ambiția, mândria, cutezanța și curajul.

Stilul cultural reprezintă o predispoziție culturală cu o orientare spre valori intelectuale cu o variație de la atitudinile cele mai scăzute până la cele mai ridicate față de nou și inventivitate. El cuprinde următoarele valori: modernismul, optimismul, inteligența, spiritul critic, tradiționalismul, realismul, curățenia și igiena, inventivitatea, credința religioasă și receptivitatea față de ideile altora.

La prelucrarea și ordonarea datelor pe aceste direcții stilistice s-a păstrat modalitatea de auto și retroevaluare, cu dualitatea perspectivelor interne și externe asupra românilor.

Astfel, în prima coloană s-au plasat frecvențele modale pe totalul eșantionului cu valoare de referință. A doua coloană prezintă datele de autoevaluare ale lotului de români. În a treia coloană s-au grupat toate retroevaluările minoritarilor despre români. Remarcăm la români în această matrice prevalența stilului cultural și afectiv, manifestări secundare pentru stilul social cu o deplasare pe un al treilea plan a orientărilor de tip activ și moral.

Tabelul nr. 7

Matrice stilistică la români determinată prin auto și retroevaluare

Orientări stilistice la români	M. arit.* Ab. st.		Autoevaluare		Retroevaluarea stilistică a românilor de către alte comunitățile etnice de contact din zonă.						
	Total eșantion		Ro- mâni	Ar- meni	Greci	Ita- lieni	Turci	Tă- tari	Rromi	RușiLi po- veni	Ucrai- neni
	350		50	30	30	30	50	50	30	50	30
I. Culturale	4,31 0,89		4,40 0,86	4,65 0,80	4,41 0,78	4,43 0,73	4,22 0,98	4,02 1,00	4,01 0,65	4,36 0,70	4,41 0,84
II. Afective	4,29 0,83		4,33 0,82	4,51 0,47	4,32 0,76	4,23 0,85	4,29 0,86	4,17 0,94	4,18 0,59	4,25 0,75	4,38 0,77
III. Sociale	4,28 0,93		4,26 0,97	4,69 0,57	4,29 0,89	4,39 0,77	4,16 1,07	4,08 1,06	4,22 0,63	4,31 0,81	4,36 0,80
IV Active	4,20 0,88		4,22 0,95	4,58 0,74	4,23 0,83	4,14 0,80	4,19 0,90	4,00 0,95	4,04 0,58	4,16 0,75	4,35 0,87
V. Morale	4,00 0,96		4,03 0,99	4,29 0,76	4,01 0,84	3,90 0,93	3,95 0,93	3,92 1,06	3,92 0,64	3,96 0,87	4,08 0,99

Datele cuprind media aritmetică și abaterea standard.

Analiza matricială este superioară celei de item, întrucât oferă o siguranță sporită în interpretarea datelor. De exemplu, în tabelul nr. 5 în stilul social al românilor majoritatea abaterilor standard sunt subunitare – cu două excepții la turci și tătari – ceea ce semnifică un mai mare grad de omogenitate a opiniilor. Din analiza matricială a altor neamuri remarcăm cu anticipație dominanța pe primul loc la români a stilului cultural. Poziție similară pentru acest stil și la italieni, turci sau ucraineni. În același timp, ar mai fi de notat și prezența în toate neamurile a stilului moral pe ultimele locuri. Dar pentru celelalte stiluri, structura matricială a românilor rămâne unică.

De asemenea, în cadrul fiecărei direcții stilistice poziția itemelor diferă semnificativ de la un neam la altul. De exemplu, dominantă culturală comună la români, italieni și turci apare din valorizarea superioară a **tradiționalismului și a credinței religioase**, chiar dacă diferențele confesionale ortodoxe, catolice și mahomedane dintre aceste neamuri sunt considerabile. Pe când alte valori culturale precum **inteligenta și modernismul**, la italieni apar în pozițiile 4 și 7, la români sunt în pozițiile 17 și 24; la turci sunt deplasate pe pozițiile 19 și 38.

În privința stilului afectiv, acesta s-a plasat la români pe locul al-II-lea, fapt fără precedent la alte neamuri. De exemplu, acest stil la turci și italieni apare pe locul al-III-lea după cel activ. Între orientările specifice predispozițiilor afective ale românilor sunt de notat, în poziția 1 ospitalitatea, în poziția 4 simțul frumosului, agresivitatea în poziția 50.

Comparativ cu alte neamuri aceste valori la italienii localnici apar în pozițiile 24, 1, și 50, iar la turcii dobrogeni în pozițiile 25, 9, și 50. De remarcat că în toate

* Media aritmetică; abaterea standard.

neamurile dobrogene – cu excepția romilor (țiganilor) – trăsătura agresivității s-a situat pe ultimul loc.

De asemenea, **stilul social** la români are un nivel specific (III) comparativ cu turcii și italienii unde acest stil apare pe locul IV.

La români, principalele orientări ale acestui stil au la bază atașamentul față de România în poziția 2, sentimentul istoriei în poziția 3 și prețuirea propriei identități etnice în poziția 8. O valoare caracteristică acestui stil la români o reprezintă cota mai ridicată de dominativitate din poziția 21 comparativ cu cea a turcilor din poziția 45 sau față de cea a italienilor conlocuitori din poziția 47.

Stilul activ caracteristic muncii și productivității apare la români pe o poziție codașă. Numai două trăsături active din acest stil sunt prezente în prima jumătate a tabloului nostru, precum independența (poziția 10) sau hărnicia (poziția 15). Pe când majoritatea valorilor acestui stil figurează în a doua parte a acestui tabel, respectiv capacitatea de inițiativă în poziția 29, spiritul întreprinzător în poziția 37, simțul răspunderii poziția 40, disciplina și organizarea în poziția 41, spiritul comercial în poziția 42, iar perseverența în poziția 45.

Stilul moral cu o frecvență modală generală de 4,00 s-a plasat pe ultimul loc, cu mențiunea că această poziție este ocupată de acest element în cazul tuturor comunităților cercetate.

Caracteristicile stilului moral la români impun totuși o tratare diferențiată. Pe de-o parte, pentru că în cazul unor trăsături aceste poziții pot avea și un caracter pozitiv. Astfel, unele componente morale cu pozițiile inferioare precum individualismul (46) fatalismul (48) sau scepticismul (49) în opinia noastră ar putea avea o conotație pozitivă. Dar alte componente sunt mai semnificative. Astfel, chiar dacă valori precum prietenia (5) sau omenia (11), sunt prețuite și apar la niveluri superioare, restul valorilor echivalente stilului moral, respectiv tăria de caracter (31), simțul onoarei (32), dispoziția spre înțajutorare (34), cinstea și onestitate (35), spiritul de sacrificiu (39) la românii dobrogeni au ocupat poziții terțiare în cadrul sistemului nostru. La fel de semnificativă este poziția de ansamblu a stilului moral pe ultimul loc în toate comunitățile cercetate. Decăderea atitudinilor morale de azi noi o punem pe seama situației generale de confuzie și tranziție a valorilor, cu largă manifestare în tot spațiul Europei de Est. De aceea, atribuirea stilului moral ca dominantă negativă unei singure comunități ar fi o formulare prea riscantă.

Chiar dacă analiza matricială oferă o perspectivă ceva mai largă asupra specificului național, în cadrul ei există și riscul unor simplificări majore.

În cercetarea de față, pe lângă studiul dublei perspective, emice și etice, în personalizarea trăsăturilor de specific național pe baza unui instrument intensiv precum chestionarul PPN-50, s-au sesizat unele raporturi globale ale acestor trăsături cu distanțele și relațiile externe ale grupurilor etnice în cauză.

Între atitudinile valorice cu caracter intern ale unui grup și relațiile sale externe cu alte grupuri se pot nota unele constante de interinfluență reciprocă. De exemplu, estimările valorice scăzute efectuate de un grup față de alt grup sunt conforme cu distanțele mari dintre aceste comunități.

La fel, aprecierile la cote ridicate ale unui grup față de alt grup sunt conforme cu distanțele mici dintre ele. Față de aceste aspecte studiul de față a realizat doar o analiză anatomică de componente structurale și nu una de fiziologie a influențelor posibile. Dar acest tip de influențe reciproce, relaționale și valorice între diverse grupuri în contact cu grad mare de specificitate poate fi un subiect interesant pentru o altă temă de cercetare.

BIBLIOGRAFIE

- Allport, G.W., *Structura și dinamica personalității*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1981.
- Bogardus, Emoty Stephan, *Measuring social distance în Attitude, theory and measurement*, New York, Londra, Sydney, John Wiley al Sons, 1967.
- Price-Williams, D., *Studii comparative între culturi în Orizonturi noi în psihologie*, București, Editura Enciclopedică Română, 1973.
- Berry, J., Dasen, P., *Culture and Cognition*, Methuen & Co.Ltd., London, 1974.
- Iacob, Luminița, *Etnoimaginea - obiect de studiu interdisciplinar*, „Revista de psihologie” nr. 2 din 1987.
- Radu, Ion, *Teorie și metodă în etnopsihologie*, în „Revista de psihologie” nr. 1 din 1990.
- Radu, I., Iluț, P., Matei, L., *Psihologie socială*, Editura EXE-SRL, Cluj-Napoca, 1994.
- Chelcea, Septimiu, *Imaginea de sine a românilor*, „Revista de psihologie” nr. 1-2 din 1992.
- Chelcea, Septimiu, *Atitudinile etnice ale românilor în Personalitate și societate în tranziție*, Societatea Știință și Tehnică S.A., București, 1994.
- Chelcea, S., Moțescu, M., Gherghinescu, R. și Chiran, R., *Reprezentarea socială a identității naționale a românilor*, în „Revista de Psihologie”, nr.1/1995.
- Chelcea, S., Moțescu, M., *Stereotipurile etnice ale studenților - Aplicarea Inventarului de atribute etnice în studiul identității naționale*, „Revista de Psihologie”, nr. 1-2 din 1996.
- Drăghicescu, D., *Din psihologia poporului român*, București, Editura Alcalay, 1907.
- Rădulescu, Motru C., *Psihologia poporului român*, în *Enciclopedia României*, vol. I.
- Rădulescu, Motru C., Nestor, I. M., *Cercetări experimentale asupra inteligenței la români*, București, Imprimeria Națională, 1948.
- Ralea, Mihai, *Fenomenul Românesc, Scrieri*, București, Editura Minerva, 1989, p. 14.
- Keyserling, H., *Analiza spectrală a Europei*, Heidelberg, Editura Niels Kampmann Verlag, 1929.
- Heitmann, K., *Imaginea românilor în spațiul lingvistic german*, București, Editura Univers, 1995.
- Mărginean, Ioan, *Măsurarea în sociologie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982.
- Joja, A., *Profilul spiritual al poporului român în Logos și Ethnos*, București, Biblioteca de filozofie și sociologie, 1967.
- Jahoda G., *Psychologie antropologique*, Paris, A. Coline, 1989.
- Neveanu, P. P., Mânzat I., Vasilescu, I. P., Tudor, S., Chiran, R., *O abordare teoretică și metodologică a etnopsihologiei poporului român*, „Revista de Psihologie” nr. 3-4 din 1997.
- Liiceanu, Aurora P., *Valori sociale și percepția minorității etnice la tineri*, „Revista de Psihologie”, nr. 1-2 din 1996.
- Kardiner, A., *The Psychological Frontiers of Society*, Columbia University Press New York, 1954.
- Ladmira, J.R., Lipinski, E.M., *La communication interculturelle*, Paris, A. Colin, 1989.
- Tajfel, H., *Cognitive aspects of prejudice*, “Journal of Social Issues”, nr. 25 din 1969, p. 79-97.
- Aiftincă, Marin, *Valoare și valorizare - Contribuții moderne la filozofia valorii*, București, Editura Academiei Române, 1994.
- Omea, Zigu, *Specificul național, în Aestezis carpato-dunărean*, București, Editura Minerva, 1993.